

РОЗДІЛ 2 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-1.09

DOI <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.3.19>

ДУХОВНИЙ СТОЇЦИЗМ СТЕПАНА БУДНОГО (ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПИСЬМЕННИКА)

Бородіца Світлана Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української і зарубіжної літератур та методик їх навчання

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ORCID ID: 0000-0002-8369-396X

Вашків Леся Петрівна,

кандидат філологічних наук, доцент

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ORCID ID: 0000-0002-6242-6483

У статті проаналізовано творчий доробок Степана Будного крізь призму жанрово-стильової своєрідності його творів та значення в літературному процесі Тернопільщини середини ХХ століття. Зокрема, простежено основні ознаки поетичної творчості письменника, що дозволило окреслити гуманістичний зміст його творів, а це водночас дає змогу говорити про нього як предтечу шістдесятників, оскільки в його художніх текстах присутні юнацький максималізм, духовний стоїцизм, розумний волонтаризм, життєствердний вітаїзм, зближуючи його з поетами-шістдесятниками Ліною Костенко, В. Симоненком, В. Стусом, М. Вінграновським, Д. Павличком та ін. З'ясовано, що поезія Степана Будного написана в неоромантичній поезії: вразливе серце, горда натура, мрійлива душа, висока моральність – основні чесноти ліричного героя поетичних збірок «Людина до сонця йде», «Поезії», «Син землі». Доведено: автор збірки «Людина до сонця йде», опоетизовуючи інтелектуальну, духовну й фізичну красу людини, центральним філософським образом обрав сонце – багатозначний та символічний. У поетичних текстах митця постає простий, повсякденний світ подільського села, водночас складний історично й духовно: своєрідний стиль письма Степана Будного заґрунтований у неоромантичні образи, мотиви, «лицарську модель» ліричного героя. Як «молодий нащадок Прометей», автор у юнацьких пориваннях до ідеалу, краси, волі відроджував прагнення до свободи у різних виявах: національному, соціальному, особистісному. Він, промовляючи від свого імені, продовжував літературні традиції Г. Сковороди, Т. Шевченка, Лесі Українки, П. Тичини, В. Симоненка та ін. (любов до людини та життя, почуття національної гідності, вітаїстичний оптимізм, філософські узагальнення, солярні мотиви, антеїзм та кордоцентризми).

Ключові слова: Степан Будний, духовний стоїцизм, неоромантизм, гуманізм, вітаїзм.

Boroditsa Svitlana, Vashkiv Lesia. The spiritual stoicism of Stepan Budny (to the 90th anniversary of the author's birthday)

The article analyzes the creative output of Stepan Budny through the prism of the genre-stylistic originality of his works and their significance in the literary process of the Ternopil region in the middle of the 20th century. In particular, the main features of the writer's poetic creativity were traced, which made it possible to outline the humanistic content of his works, and this at the same time makes it possible to talk about him as a forerunner of the sixties, since youthful maximalism, spiritual stoicism, intelligent voluntarism, and life-affirming vitaism are present in his artistic texts, bringing him closer to the sixties poets Lina Kostenko, V. Symonenko, V. Stus, M. Vingranovsky, D. Pavlychko etc. It was found that the poetry of Stepan Budny was written in neo-romantic poetics: vulnerable heart, proud nature, dreamy soul, high morality – the main virtues of the lyrical hero of the poetry collections 'Man Goes to the Sun', 'Poetry', 'Son of the Earth'. It is proved: the author of the collection 'A Man Goes to the Sun', poeticizing the intellectual, spiritual and physical beauty of a person, chose the sun as a central philosophical image – multi-meaningful and symbolic. In the poetic texts of the artist, the simple, everyday world of the Podil village appears, at the same time complex historically and spiritually: the unique writing style of Stepan Budny is grounded in neo-romantic images, motifs, the 'chivalric model' of the lyrical hero. As a 'young descendant of Prometheus', the author revived the desire for freedom in various forms: national, social, and personal, in his youthful urges to the ideal, beauty, and will. Speaking on his own behalf, he continued the literary traditions of H. Skovoroda, T. Shevchenko, Lesia Ukrainka, P. Tychna, V. Simonenko, and others (love of man and life, sense of national dignity, vitaistic optimism, philosophical generalizations, solar motifs, atheism and cordocentrism).

Key words: Stepan Budny, spiritual stoicism, neo-romanticism, humanism, vitaism.

Вступ. С. Будний – самотній поет в українській літературі середини ХХ століття, лірика якого завдяки художній силі, гуманістичному спрямуванню та винятковій глибині вираження індивідуального «Я» стала явищем новаторським. Попри це, дослідження його

творчості представлено незначною кількістю критичних та літературознавчих студій – декілька спогадів, статей і рецензій на його поетичні збірки «Людина до сонця йде», «Поезії», «Син землі» О. Астаф'єва, М. Данилевич, Б. Демкова, Г. Вандзеляк, М. Доброволь-

ського, А. Добрянського, Р. Качурівського, Ю. Климця, В. Краснодемського, Б. Мельничука, М. Ониськіва, Е. Соловей, М. Ткачука та ін. Літературний портрет С. Будного перебуває переважно в полі зору науковців та краєзнавців, регіонально пов'язаних із місцями його народження та становлення – Тернополем і Чернівцями. Літературознавці наголошують: безперечно, С. Будний – непересічний талант, щирий патріот України і насамперед своєї малої батьківщини – Теробовлянщини, до котрого доля не була надто прихильною, бо його творчий доробок, на жаль, ще не пошанований належно в українській літературі.

Мета статті – простежити шляхи формування творчої особистості С. Будного, зокрема його світоглядні та ідейно-естетичні засади; окреслити гуманістичний зміст поетичних творів митця як передшістдесятника в українській літературі другої половини ХХ століття.

Під час аналізу творчого доробку С. Будного крізь призму його життєвих колізій, жанрово-стильової своєрідності творів письменника, з'ясування його ролі в літературному житті Тернопільщини застосовано описовий, біографічний, порівняльний та ін. методи дослідження.

Результати. С. Будний – поет, учитель, журналіст – назавжди залишився в пам'яті земляків молодим двадцятип'ятирічним юнаком. Д. Павличко у 1958 році на сторінках журналу «Жовтень» емоційно розповідав: «Його поезії, правдиві і схвильовані, обціяли українській літературі ще одного співця, але невблаганна смерть... зупинила серце, сповнене піснями» [1, с. 325]. Лірика С. Будного, як, наприклад, В. Симоненка, займає особливе місце в українській літературі, бо це передусім поезія мужності й правди, любові й болю. В її основі – щирість, вітаїзм, дитинне світосприймання автора.

Народився С. Будний 23 серпня 1933 року в с. Струсів, раніше – Теробовлянського, нині – Тернопільського району. У щоденнику молодий письменник сумував: «Життя випробує мене з першого дня мого народження. Коли я народився, мати не хотіла мене, не годувала мене грудьми. Коров'ячим молоком вигодував мене батько ... якого я майже не пам'ятаю» [1, с. 260]. У новелі «Рятуйте коня!» син описав трагічний епізод, коли батько провалився під лід услід за схарапудженим лошаком, бо не міг залишити коня на вірну смерть у крижаній воді.

Жорстока доля надто мало часу виділила С. Будному. Невиліковна хвороба прийшла несподівано. У Тернополі, в онкодиспансері, молодий чоловік вступив у нерівний бій зі страшною недугою. У безсонні ночі, в перервах між операціями він створив більшу частину своїх поетичних і прозових творів: «За три місяці перебування в лікарні я написав майже 50 віршів» [1, с. 314]. Його надихав «світлий образ» Лесі Українки. У своїй «незрадливої учительки», як довірливо називав її, вчився мужності, нескореності, оптимізму. Саме її життєствердне слово спрямовувало до глибоких роздумів про сенс життя, силу волі і творчості: «Думаю, що у сильних духом людей страждання повинні перековуватись на мужність. Тому останнім часом я змінив

загальний тон своїх віршів. Його можна висловити рядками мого останнього вірша:

*Я молодий нащадок Прометей,
Я – дух його!*

Читаю Лесю Українку. І якимось глибше розумію її, ніж розумів до цього часу» [1, с. 311].

Тому навіть тоді, коли майже не слухалися руки, продовжував писати до останнього подиху:

*Я лежав в білосніжній палаті,
Де немає ні вітру, ні моря,
І придумав легенду про чайку,
Що вмирала, сумна і велична* [1, с. 208].

Авторська легенда про чайку як символ нелегкого буття переконує: поет здогадувався про свою приреченість. За два дні до трагічної розв'язки він прийшов, незважаючи на заборону лікарів, у редакцію обласного радіо і прочитав свої поезії.

Літературний доробок митця представлений поетичними збірками «Людина до сонця йде» (1961), «Поезії» (1972), «Син землі» (1997), у яких автор щиро і відверто розповідав про юнацькі мрії, далекоглядні прагнення, душевні переживання. Вони засвідчили, що в українську літературу прийшов талановитий письменник зі сформованим світоглядом, оригінальним поетичним мисленням, в основі яких – любов до світу і людини, воля до життя, козацький дух, жага до боротьби за правду. Митець справедливо називав себе «молодим нащадком Прометей», що «несе сонце мідне на своїх плечах». Це дозволило М. Ткачуку обґрунтувати переконливу думку: С. Будний – поет-філософ, котрий майстерно реалізував виразні ознаки духовного портрета свого покоління: пильна увага до людської особистості, єднання людської цивілізації в боротьбі проти знищення живого на землі, гуманність і взаємопідтримка в загроженій космічній вік. «Це було заперечення проти знеособлення людини, утвердження неповторності її, захист права кожного на самовияв і реалізацію духовних, творчих можливостей. Така гуманістична концепція людини зближувала Будного, поета 50-х років, з Василем Симоненком, Ліною Костенко, Миколою Вінграновським, Іваном Драчем, Віталієм Коротичем, Борисом Олійником – поетами 60-х років, у котрих людина виступає як самоцінність. Степан Будний розглядав людину на рівні Всесвіту, як невід'ємну іпостась природи. Це формувало й оригінальну поетику: космізм образів з центром Сонця, несподівані асоціації, самотні образи, породжені реаліями природи Поділля, органічність «входження» народно-пісенних мотивів у художній світ поета» [5, с. 6].

Поезія С. Будного – це передусім щира сповідальна лірика, життєствердна попри лихі обставини і присуд долі. Зовнішній світ, безперечно, визначав емоції та переживання ліричного героя, але його внутрішній світ глибший та виразніший. Він прагне «жайворонком» вирватись із тісного простору, масштабними візіями линучи в іншу – гармонійну реальність («Розцвіту синім проліском в гаї...», «Може, кленом я стану в саду», «Снитись море мені...», «Веди мене в пахучий світ» та ін.):

*Дихать простором широким,
Вітром запашиним,
Жити степом синьооким,
Сонцем молодим.
Рідним,
Тихим,
Волошковим,
Що в життя ввійшло,
Як живе тепло любові*

І землі тепло («Хочу жайворонком стати...»)
[1, с. 111].

Цитована поезія «Хочу жайворонком стати...» є зразком гуманістичних світогляду і світомислення автора, де в центрі – людяність, увага й любов до оточення, співчуття і співпереживання. Чіткі асоціативні ланцюги ведуть читача до ідеї свободи в житті та творчості.

1961 року побачила світ поетична збірка «Людина до сонця йде», засвідчивши, що художні шукання автора реалізовувалися в естетичному полі «Сонячних кларнетів» П. Тичини, чий традиції він творчо продовжив. Передусім виділяємо багатозначний солярний образ як уособлення безперервного руху, постійного поступу, радості існування, оновлення природи, краси щоденної праці, впевненості у своєму триванні. Таке поетичне бачення митця потверджує поезія «Кожна гілка дзвенить...», заґрунтована в народнопоетичну символіку: як «З клена листу / П'є сонце росу», так «серце чисте» несе людям ліричний герой С. Будного. Його мета – гуманістична: «Щоб на кожний поріг, / Щоб на сотні доріг / Розливати любов / До зелених дібров, / До широких ланів, / Де я з вітром міцнів, / Де я силу свою / Брав у жита в маю» [1, с. 91]. У тексті домінують олюднена радість життя, незнищений вітаїзм та сонячна відкритість світові і людям. На думку М. Ткачука, поет, «відштовхуючись від фольклорної структури образу Сонця», через нього моделював «не поетичний фон для дії й переживань ліричного героя», а рівноправного ліричного персонажа – «рушія життя, будівничого, творця, котрий очищає землю від гління, неправди, осліплює ворогів, утверджує правду» [5, с. 6]. Таким чином, за допомогою художнього прийому метафоризації сонця письменник розкриває власне розуміння «природи гуманізму, невід'ємного від правди і змісту народного характеру» [5, с. 6].

Осмилюючи загальнолюдські проблеми буття, С. Будний увиразнював філософський пафос лірики: його суб'єктивне «я» вело цікавий діалог із Всесвітом, що дозволяє говорити про космізм авторського мислення. При цьому ліричний герой ніколи не розчиняється в масштабах простору, не губить себе, а навпаки – утверджується як українець-вітаїст, залюблений в рідну землю. Відтак українська природа в естетичній концепції митця постає символом вічності і непорушності національних основ та системи цінностей:

*Над далеким гаєм розцвітає квітка сонця.
Хочу зірвати її й понести в світ, людям:
– Ось вам мій дарунок!* [1, с. 18].

У поетичній збірці «Людина до сонця йде», що складається з трьох розділів «Земля», «Люблю», «Щоденний бій», об'єднаних ідеями, образами, мотивами, перші два написані упродовж 1956-57 роках, хронологічно

передували циклу «Щоденний бій». Близько півсотні поезій останнього – вистраждана сповідь ліричного героя, прикутого невилковною хворобою до лікарняного ліжка, – безпосередня й інтонаційно щира, без пафосу, сентиментальності й мелодраматизму: «У моїх останніх віршах одна ідея – любов до життя. Любов не пасивна, а активна...» [4, с. 10]. Так, у поезії «Ой червоні, червоні заграви...» ліричний герой услід за Лесею Українкою переконував:

*Тільки я не хилюся у скруті,
У недузї поборою зло.*

Впало серце моє на розпутьті

І гартованим дубом зросло [1, с. 230].

Поезія збірки (передусім «Радісно жити», «Народиться пісня-веснянка», «Балада про зорі», «Вітання весни», «Світовідчуження», «Балада про чайку», «Любов до України», «Вітчизні», «Моє Тернопілля», «Батьківщина» та ін.) «виражає важливі риси духовного портрета свого покоління» [2, с. 36], продовжуючи літературні традиції українських класиків – Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та поетів «Розстріляного відродження» – В. Чумака, Д. Загула, П. Тичини (рання творчість). Це засвідчують спогади письменника, його епіграфи і присвяти.

Говорячи про органічний зв'язок поезії С. Будного та шістдесятників, наголосимо: по-перше, безмежна синівська любов поета до України сягала героїчного минулого українського народу (основні мотиви – готовність до героїчного звершення, рішучість у боротьбі з ворогами, відданість рідному краю); по-друге, поет психологізував картини природи (одухотворення, персоніфікація, психологізм); по-третє, філософськи осмислив трагічну людську долю (гуманізм, моральні цінності, духовність). У цьому контексті авторитетна думка І. Кошелівця про «десяток молодих поетів і прозаїків та критиків, що всіх їх ціхує розуміння природи мистецької творчості, яке проросло в їх душі стихійно, майже без прикладів у попередній радянській літературі і без зв'язку з літературними процесами на Заході» [3, с. 627]. Відомий літературознавець мав на увазі письменників-шістдесятників, але, вважаємо, ця влучна характеристика, прикладена до творчості С. Будного, висвітлює і його художні доміанти: патріотизм, пробудження національної пам'яті, високі естетичні критерії, гуманізація змісту, цінність суб'єктивного «Я». Символічні образи «великий ранок», «я – земля», «серце землі», «внутрішній неспокій», «вікно-погляд» та ін., заґрунтовані в естетику та гуманізм автора, демонструють філософську глибину його поетичного мислення. А ширше – сквородинівський кордоцентризм:

Сонячний весь, молодий –

Вічно я буду таким.

Пісне, прибоюми бий,

Горе, розвійся, як дим.

* * *

І ви не увянете, ні,

Мене посивілим, старим.

Щастя судилось мені

Бути завжди молодим («Сонячний весь, молодий...») [1, с. 242].

Отже, С. Будний – тонкий і ніжний лірик і водночас мужня особистість та поет-громадянин, чий авторський доробок фактично був створений за п'ять років активної присутності в літературному процесі доби. Письменник, на жаль, не побачив першу збірку своїх творів. Упорядкування його друзями і земляками, а також публікація книги вибраного «Син землі» (1997) стали виявом належного поцінування таланту автора та усвідомлення значущості його творчої постаті в українській літературі середини ХХ століття.

Висновки. С. Будний – славний уродженець тербовлянської землі, знаний не тільки на Тернопільщині, а й в Україні, на формування світогляду котрого мали вплив як рідне Поділля з його ландшафтом, природою, фольклором, культурними і духовними традиціями (родинне село Струсів, Тернопіль, Чернівці, де навчався), так і оточення: батьки, рідні, друзі, вчителі. Він – оригінальний митець трагічної долі, ще не поцінований в українській літературі середини ХХ століття, проте гуманістичні аспекти творчості (любов до людини та життя, почуття власної гідності, вольовий характер, вітаїстичний оптимізм, філософські узагальнення, солярні мотиви, антеїзм та кордоцентризм) дозволяють назвати його предтечею поетів-шістдесятників. С. Будний поглибив неороман-

тичну поетику «виразним національним світовідчуттям», що, «своєю чергою, викристалізувало ліричного героя лицарського типу, здатного на високі поривання й моральні принципи» [2, с. 37]. Вважаємо: без поетичної спадщини С. Будного (на жаль, відносно невеликої) – збірок поезій «Людина до сонця йде» (Київ, 1961), «Поезії» (Київ, 1972), вибраного «Син землі» (Львів, 1997) – українська поезія кінця 50-х – початку 60-х років ХХ століття є неповною. Талановитий автор збагатив лірику вітаїстичною тематикою, психологічними поривами, філософськими інтонаціями, змодлював характер ліричного героя як поборника свободи, гуманізму, оптимізму, чия «пречудова» доля – «у піснях згорить!» [1, с. 231]. Гуманістична концепція С. Будного новаторськи реалізована у громадянській, філософсько-особистісній, пейзажній та інтимній ліриці. Її джерела – відчуття рідного ґрунту, народно-пісенна стихія, краса української природи. Відтак поетичне мислення автора сягало «найвищих форм поетичного». У цьому контексті є потреба наукового осмислення і популяризації творчості С. Будного, котрий випередив художні пошуки покоління поетів-шістдесятників, і, зрештою, вчасним є його вписування в поетичний дискурс української літератури середини ХХ століття.

Література:

1. Будний С. Син землі: Поезії. Художня проза. Щоденникові записи. Листи. У вінок поетові. Слово поета у піснях. / упоряд. Г.Й. Кушнерика, М.М. Ониськіва. Львів : Камінар, 1997. 382 с.
2. Данилевич М.М. Літературне краєзнавство і загублені в часі імена: Степан Будний. *Science Review. Open Access Peer-reviewed Journal*. 7(7). December 2017. Vol.5. S. 35–40.
3. Косшелівець І. Сучасна література в УРСР. *Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики: у 3-х кн. Кн. 3*. Київ : Рось, 1994. С. 621–635.
4. Краснодємський В. За ним і досі верби плачуть над Серетом: минуло 80 років від дня народження поета Степана Будного. *Голос України*. 2013. 7 вересня (№ 166). С. 10.
5. Ткачук М. І квітка сонця – людям: образність лірики С. Будного. *Вільне життя*. 1991. 29 жовт. С. 6.

References:

1. Budnyi, S. (1997). Syn zemli: Poezii. Khudozhnia proza. Shchodennykovi zapysy. Lysty. U vinok poetovi. Slovo poeta u pisniakh [Son of the Earth: Poetry. Artistic prose. Diary entries. Letters. A wreath to the poet. The word of the poet in songs] / uporiad. H. Y. Kushneryka, M. M. Onyskiva. Lviv: Kameniar. 382 p. [in Ukrainian].
2. Danylevych, M. M. (2017). Literaturne kraieznavstvo i zahubleni v chasi imena: Stepan Budnyi [Literary local history and names lost in time: Stepan Budny]. *Science Review. Open Access Peer-reviewed Journal*. 7(7). December. Vol. 5. Pp. 35-40 [in Ukrainian].
3. Koshelivets, I. (1994). Suchasna literatura v URSR [Modern literature in the Ukrainian SSR]. *Ukrainske slovo. Khrestomatiia ukrainskoi literatury ta literaturnoi krytyky [Ukrainian word. Textbook of Ukrainian literature and literary criticism]: in 3 books. Book 3*. Kyiv: Ros. Pp. 621-635 [in Ukrainian].
4. Krasnodemskiy, V. (2013). Za nym i dosi verby plachut nad Seretom: mynulo 80 rokiv vid dnia narodzhennia poeta Stepana Budnoho [For him, the willows are still crying over Seret: 80 years have passed since the birthday of the poet Stepan Budny]. *Holos Ukrainy [Voice of Ukraine]*. September 7 (№ 166). P. 10 [in Ukrainian].
5. Tkachuk, M. (1991). I kvitka sonsia – liudiam: obraznist liryky S. Budnoho [And the flower of the sun is for people: the imagery of S. Budny's lyrics]. *Vilne zhyttia [Free life]*. October 29. P. 6 [in Ukrainian].